П’єса на дві дії

ДІЙОВІ ОСОБИ

Інна Йосипівна

Ніна Семенівна

Наталія Анатоліївна — вчителі

Зоя Іванівна

Савелій Григорович – директор школи

Валерій Литвин

Ігор Засєка

Слава Чекаль

Юра Романюк — учні дев’ятого класу

Сергій

Алла

Ніна

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Учительська середньої школи. Кілька столів, стільців, вішалка, дві шафи, поруч приставлено до стіни згорнуті в рури карти. На одному столі — стосик зошитів, на другому — якісь папери.

На стіні — портрет Леніна.

Праворуч за столом перевіряє зошити Зоя Іванівна.

Ліворуч, обличчям до глядача, боком до свого столу сидить Ніна Семенівна; спиною до колег стоїть перед дзеркалом і фарбує вії Н а т а л і я Анатоліївна.

Наталія Анатоліївна. Ая йому: "Коли так, можете мене забути. І мій телефон також".

Ніна Семенівна. Так і сказала?

Наталія Анатоліївна (неуважливо). Умгу. (Наспівує.) "Быть может, ты забы-ыла мой номер..." Так і сказала.

Ніна Семенівна. А він?

Наталія Анатоліївна. Дзвонив кілька разів, а я клала трубку.

У цей час Зоя Іванівна гмукає собі під ніс,

і подруги обертаються, щоб пересвідчитись — чи, бува,

не їхня розмова викликала таку реакцію.

Ні, не їхня, і жінки заспокоюються.

Ніна Семенівна. Ну? І все? Остаточно?

Наталія Анатоліївна. Не знаю ще. Може, й ні.

Ніна Семенівна. Ох, Наташко!

Лунає оглушливий шкільний дзвінок, і всі три жінки, як за командою,

затуляють вуха. Ніна Семенівна робить це автоматично й незворушно.

Наталія Анатоліївна кривиться.

Дзвінок умовкає.

Наталія Анатоліївна. Господи, півроку вже тут працюю, а ніяк не звикну.

Ніна Семенівна. І скільки можна просити щось придумати! Ну навіщо й після уроків людей дратувати! Децибелів двісті, мабуть, не менше.

Знову гмукає Зоя Іванівна і рішуче черкає щось у зошиті.

Наталія Анатоліївна знову дивиться у дзеркало,

Ніна Семенівна підводиться, ступає два кроки до подруги

й з приємністю оглядає ззаду її фігурку.

Наталія Анатоліївна. Побіжу в універмаг. Кажуть, викинули курточки югославські. Замшеві. По вісімдесят керебе. А! Все одно мого розміру не буде. (Закриває сумочку й прямує до дверей.) Щасливо, дівчата!

Ніна Семенівна. Бувай!

Зоя Іванівна, не підводячи голови, мовчки махає рукою.

Але тут до вчительської заходить розгнівана Інна Йосипівна,

ледь не силою штовхаючи перед собою Литвина.

Він засмучений. Навіть дуже.

Інна Йосипівна (обертається у дверях. Тоном наказу). Ігоре! Ігоре! (Підштовхує Литвина) Заходь, заходь, убоїще!

Услід за ними з'являється і Ігор Засєка. Теж не в кращому гуморі, але тримається більш упевнено. А взагалі ситуація напружена і неприємна.

Інна Йосипівна (до всіх). Ось, полюбуйтесь!

Зоя Іванівна. Литвин?

Інна Йосипівна. Литвин, Литвин. А хто ж! Литвин!

Наталія Анатоліївна, перебігаючи очима з хлопців на Інну Йосипівну,

бочком хоче прослизнути до виходу.

Інна Йосипівна. Наталіє Анатоліївно!

Наталія Анатоліївна (не припиняючи поступу до мети). Так?

Інна Йосипівна. Мені здається, вам як молодому педагогові варто заглибитись у суть справи й розібратися, звідки йдуть корені оцього... (гострий погляд на Литвина) литвинізму.

Наталія А н а т о л і ї в н а. А що, необхідно заглибитись саме зараз?

Інна Йосипівна. У кожному разі, я так вважаю.

Наталія Анатоліївна (зиркає на ручний годинник). Але ж...

Інна Йосипівна. Тим паче, що й у вас є класне керівництво, а інтереси виховання дітей вимагають... До того ж від такого явища... (той самий погляд на Литвина) ніхто не застрахований.

Наталія Анатоліївна знічено йде назад і сідає за стіл.

Щоб показати свою незалежність, зразу виймає із сумочки дзеркальце.

Черга доходить і до помади, але Інна Йосипівна не витримує.

Інна Йосипівна. Наталіє Анатоліївно!

Наталія Анатоліївна (пристукує олівчиком помади по столу. З викликом). Що?

Інна Йосипівна (стримується при учнях). Савелій Григорович є?

Ніна Семенівна. Був щойно.

Інна Йосипівна. Я піду його покличу, а ви поки що... (Показує на Литвина.)

Литвин. Ага. Зв'яжіть його, зв'яжіть.

Інна Йосипівна розводить руками — мовляв, чого від нього ще чекати. Виходить.

Ніна Семенівна. Ну, Литвин, що ти вже накоїв? Знов у вікна лазив?

Литвин дивиться перед собою.

(До Засєки.) Що там у вас трапилось, Ігоре?

Той тільки стенає плечима — не хочеться йому нічого пояснювати.

Нервово постукує долонею по столу Наталія Анатоліївна (даремно її затримали. Сиди тут). У двері просувається голова.

Юра відмахується: одчепись.

Юра (голосним шепотом). Валеро! Валеро!

Литвин обертається на шепіт, але Юра вже зник.

Заходить Інна Йосипівна.

Інна Йосипівна (Юрі за двері). Іди, йди. Нема чого тут тобі робити. (До всіх.) Зараз Савелій Григорович звільниться і прийде. (Пильно дивиться на Литвина, обходить його півколом.) Ну, Литвин, як же ти дійшов до такого життя, га? Як докотився? (До Засєки.) Сідай, Ігоре.

Засєка не сідає, а одступає трохи до шафи.

(До Литвина.) Як же ти думаєш жити? Що з тебе вийде — ти замислювався коли-небудь?

Литвин так само дивиться в одну точку.

Ніна Семенівна. Та в чому ж справа? Скажіть уже.

Інна Йосипівна. А от нам зараз Литвин скаже. Ну, Литвин, ми слухаємо тебе. Розкажи нам, Литвин…

Литвин.Розкажи, розкажи мені, поле: Чого рідко ростуть колосочки?..

Інна Йосипівна (ляскає рукою по столу). Це не урок літератури! Ко-ло-со-чок! Во-лошка в житі! Ти краще розкажи мені, ось учителям, де ти виховувався, де ти навчився цього бандитизму?

Зоя Іванівна. Та, зрештою, що ж скоїлося?

Рвучко заходить Савелій Григорович.

Савелій Григорович. Добридень, товариші, ще раз. Що, всі вже розійшлися?

Наталія Анатоліївна {не дуже голосно). А кому хочеться до ночі тут сидіти?

Савелій Григорович. Хто хоче піти — будь ласка, товариші.

Наталія Анатоліївн а. Та ні. Нам, молодим педагогам, це дуже корисно.

Савелій Григорович. Яз вами згоден.

Наталія А н а т о л і ї в н а. Не зі мною, а з Інною Йосипівною. (Підкреслено вклоняється Інні Йосипівні.)

Інна Йосипівна (не хоче помічати іронії). Ми от зібралися, Савелію Григоровичу... Я привела Литвина, тому що... тому що... (Раптом схлипує.)

Загальне сум'яття. Наталія Анатоліївна здивовано дивиться на

вчительку, Ніна Семенівна квапиться із склянкою води, Зоя Іванівна

підводиться із зошитом у руках; Литвин недовірливо косує на Інну Йосипівну, Савелій Григорович намагається її заспокоїти.

Савелій Григорович. Ну, Інно Йосипівно... Ну що ви? Якось... Ось... {Береу Ніни Семенівни склянку.) Ковтніть.

Інна Йосипівна (одводить простягнуту руку, заспокоюється). Коротше, гак, Савелію Григоровичу... Пробачте... Сьогодні після уроків я проводила комсомольські збори у дев'ятому... У своєму класі. Було поставлено питання і про переобрання комсорга. Учні запропонували залишити комсоргом Ігоря Засєку...

Тут Литвин голосно гмукає. Всі повертаються до нього, а Інна Йосипівна із притиском веде далі.

Запропонували залишити, і цілком заслужено, Ігоря Засєку, коли раптом Литвин скочив зі свого місця і... (Голос її зривається, але вчителька опановує себе) І вдарив Ігоря в обличчя. Рукою.

Усі вражено дивляться на Литвина, але він стоїть так,

немов його це аж ніяк не обходить.

Савелій Григорович (підходить до Засєки). Дуже вдарив?

З а с є к а (недбало махає рукою). Та-а!

Савелій Григорович (із якоюсь навіть цікавістю, проте висловимося точніше — цікавістю презирливою, вивчає якусь мить Литвина). Та-ак...

Інна Йосипівна. Хіба справа у тому, як ударив? Ударив! В обличчя!

Савелій Григорович. І за що ж ти його? Вершителю доль!

Литвин. Він знає за що.

Савелій Григорович. То й нам розкажи.

Інна Йосипівна. За це й п'ятнадцять діб можна дістати.

Л и т в и н. Ви краще свого Засєку на п'ятнадцять діб. Більше користі буде.

Інна Йосипівна. Що значить "свого"? (Каже усім, мовби шукаючи підтримки.) Активіст. Відмінник. Був головою піонерського загону. Позаторік став комсоргом. У художній самодіяльності... (Підходить до Засєки, бере його за руку вище ліктя.) Та, зрештою, всі ви знаєте Ігоря. А на олімпіаді, ось нещодавно, він здобув друге місце. (До Литвина.) А ти... ти...

Л и т в и н. А я не здобув.

Савелій Григорович (до Засєки). Може, ти, Ігоре, поясниш?

Засєка махає рукою: що там пояснювати!

Не можемо ж ми сидіти цілий день і питати: "Що ти, Литвин, скажеш, а що ти, Засєка?" Скажіть уже хоч що-небудь. (Звертається скоріше до Засєки.) Не мовчіть.

Засєка. Ну, йшли збори. Висунули мою кандидатуру. Інна Йосипівна говорить: "Скажи кілька слів". Я підвівся, подякував за довір'я, і тут Литвин підскочив і... Якось збоку підскочив. Я й не помітив.

Інна Йосипівна. Скажу прямо, я не можу цього не сказати, вчинок Литвина — закономірне продовження, гідний, чи що, вінець обраної ним лінії поведінки. Мене вже давно тривожить цей хлопець, цей юнак, і я хочу просити вас, Савелію Григоровичу, та й моїх колег допомогти мені.

Савелій Григорович. Звичайно... Але ж ви досвідчений педагог. Я... ми вам повністю довіряємо.

Інна Йосипівна. І все ж бувають, на жаль, випадки, коли один учитель безсилий, коли всі його поривання натрапляють на камінну стіну, небажання зрозуміти, піти назустріч. Боляче, але є такі учні.

Савелій Григорович. Так, я розумію. От минулого року цей випадок із Севою Олексюком. Ви тоді в нас ще не працювали, Наталіє Анатоліївно... Дуже неприємний. Такий ніби непоганий хлопець і... Довелося йому піти з школи.

Литвин різко повертає голову, пориваючись щось сказати, але не встигає.

Наталія Анатоліївна. Ав якому класі він учився?

Інна Йосипівна. У мене. У восьмому "а".

Наталія Анатоліївна. А-а-а...

Інна Йосипівна. Ваша іронія недоречна.

Савелій Григорович. Що ви, Інно Йосипівно! Яка іронія? Ви просто схвильовані.

Наталія Анатоліївна. Що ж ви пропонуєте, Інно Йосипівно?

Інна Й о с и п і в н а. Я пропоную спершу вислухати мене, а вже потім вирішувати щось певне.

Савелій Григорович. Так-так, будь ласка. Ми вас слухаємо.

Інна Йосипівна. Так от, я не перший рік приглядаюсь до Литвина і давно звернула увагу на те, який складний і суперечливий у нього характер. Справді, хлопець він не дуже товариський, навіть потайний, але ці, можна сказати, нейтральні риси з успіхом заступає дещо показовіше. Передусім — поведінка. Часом на уроках він стає нестримно балакучим, заважає товаришам, учителя не слухає, надмірно пожвавлений, кидає репліки. Звичайно, це виводить із рівноваги та й просто заважає. Ще торік учитель фізкультури одібрав у нього в поході пляшку вина — теж цікава деталь. А на запитання: навіщо вона йому, із сміхом відповів, що купив батькові у подарунок. Брехня, звичайно. Курить. Потім — оце лазіння через вікно, коли був помічений Варварою Степанівною, і, нарешті, останній обурливий, та просто бандитський вчинок.

Н а т а л і я А н а т о л і ї в н а. А як він учиться?

Інна Йосипівна. Учиться непогано, але, певна річ, і не блискуче. В нього трійки з... З яких предметів у тебе трійки, Литвин?

Л и т в и н. З астрономії.

Інна Йосипівна. З ас... Ну от! Ви ж іще не проходите астрономії! (До всіх.) Зухвалий.

Савелій Григорович. Ти, Литвин, облиш свої вибрики. Це тобі не двір, і ми не твої дружки. Інна Йосипівна двадцять чотири роки працює в школі. Хоч це ти поважав би.

Зоя Іванівна. І вистачає ж нахабства.

Інна Йосипівна. Та що йому мої двадцять чотири роки! Мені на нього майже всі вчителі скаржаться.

Відчиняються двері, до вчительської заходить громадянин у костюмі, краватці. Тримається незалежно. Це — Гулеватий.

Гулеватий. Добридень, товариші! Мені сказали... Директор тут?

Савелій Григорович. Так, я директор.

Гулеватий {упевнено ступає до нього, подає руку). Гулеватий! (До Інни Йосипівни. Так само.) Гулеватий!

Інна Йосипівна. Прищипко.

Гулеватий (усім присутнім). Гулеватий! У вас що, засідання, нарада? Ну, нічого, я зачекаю. (Підходить до стільця коло шафи, сідає, зіпершись долонями на коліна.)

Інна Йосипівна. А ви, власне...

Гулеватий (трохи підвівся). Гу-ле-ва-тий!

Савелій Григорович. Вибачте... У нас...

Гулеватий. Розумію. У вас своя робота, в нас — своя... Продовжуйте, прошу. Я, сподіваюсь, не заважатиму? А що на порядку денному?

Інна Йосипівна (кидає багатозначний погляд на Савелія Григоровича). Ми от... Педагогічний колектив школи проводить позачергову... педраду, чи що, у справі комсомольця Литвина. Сьогодні на класних зборах він ударив свого товариша Засєку.

Гулеватий байдуже киває.

Ми розцінюємо цей вчинок як хуліганський.

Гулеватий. Цікаво!

Інна Йосипівна. Так. Дуже цікаво. (До колег.) Хто ще хоче висловитись? Ви, Зоє Іванівно?

Деякий час учителі ще зиркають на Гулеватого, але скоро забувають

про його присутність, лише сам він нагадує про себе репліками.

Зоя Іванівн. Обурливо, звичайно. Але якщо бути об'єктивною... Звичайно, англійську він міг би знати краще, ну а поведінка... Власне, товариші, хто з них, якщо покласти руку на серце, не розмовляє на уроках? Звісно, я його не виправдовую... А от рукоприкладство... Цілковита несподіванка.

Савелій Григорович. Так, признатись, Вал... Литвин, і я не сподівався такого. Адже це твій товариш. Така ж

людина, як і ти. Як же ти міг?! Де в них береться ця жорстокість, ця холоднокровність, ця спонука заподіяти біль? Адже це суперечить самій сутності людській}

Н і н а Семенівна. Я ще розумію — зопалу, ну розізлився дуже, образився. Ще можна пояснити. Але от так — просто дикунство!

Інна Йосипівна. Я гадаю, товариші, з Литвином усе ясно.

Наталія Анатоліївна. Тобто як це? По-моєму, нічого не ясно. Де ж ця ясність?

Інна Йосипівна. Ну, думки наші щодо Литвина, я думаю, не розбігаються?

Савелій Григорович (М’яко). Так, думки не розбігаються, але ж треба щось вирішувати. І потім, мотиви цього вчинку абсолютно не з'ясовані.

І н н а Йосипівна. Які мотиви! Які в нього можуть бути мотиви?! Неповага до особистості людини, до колективу, в котрому ростеш. До класного керівника. Плюс жахлива розбещеність. От вам і всі мотиви, і що найобразливіше — такий хороший клас. Спокійний, ніяких інцидентів.

Савелій Григорович. Так, клас у вас чудовий.

Інна Йосипівна. Дуже давно тривожить мене цей учень, і от...

Наталія Анатоліївна. Пробачте, Інно Йосипівно. Уже вдруге кажете ви про свою тривогу. Адже в нас нещодавно була педрада?

Інна Йосипівна. Та-ак...

Наталія Анатоліївна. Чому ж ви тоді не висловили своїх побоювань? Можливо, якби якось попередньо...

Інна Йосипівна. Чудово вас зрозуміла. Так, справді, слід було раніше зчинити тривогу, бити на сполох, своєчасно вживати заходів, але я все сподівалася, що наш колектив... клас якось вплине на нього. Самі стосунки між учнями служитимуть тим моральним фундаментом... Та що я кажу! Хіба Литвин новий учень? Він учиться в нашій школі з першого класу. Певно, тут є і мій прорахунок. Не можна надмірно покладатися на благородство і вдячність деяких учнів. Але ж ми й не чекаємо від них ніякої подяки, крім однієї: бути людьми.

Литвин (весь цей час стояв утупившись у простір. Кричить). Якими людьми? Ви хоч знаєте, що це таке — бути людиною?!

Савелій Григорович. Литвин!

Ніна Семенівна. Жах! Інна Йосипівна. Ну от! Зоя Іванівна. Ну, знаєте!..

Савелій Григорович. Інна Йосипівна чверть віку працює в школі.

Л и т в и н. І кого ж вона виховує — отаких? (Поксиф на Засєку.) Оце людина9 З а с є к а. Ти!..

Інна Йосипівна. На жаль, і таких, як ти. Ніна Семенівна. Що він собі дозволяє? Наталія Анатоліївна. Цікаво! Інна Йосипівна. Ігор Засєка — гордість класу. І школи. І такі учні — радість для кожного вчителя. Всебічно розвинутий...

Ніна Семенівна. Тайз кулаками повчати не лізе. Інна Йосипівна. Так. Мистецтвом цікавиться.

Поступово діалог Інни Йосипівни з Литвином загострюється

й межує із зривом кожного з них.

Л и т в и н. Це вже ми знаємо! Інна Йосипівна. Спортсмен. Литвин. Відмінник!

Інна Йосипівна. Так, відмінник! Чи за твоїми поняттями це злочин?

Савелій Григорович (до Інни Йосипівни). Заспокойтеся, заспокойтеся. Перестань, Литвин, блазнювати.

Інна Йосипівна. Я була б щасливою, якби всі учні... Л и т в и н. Я хоч, слава Богу, таким не буду. Інна Йосипівна. Ще б пак! Литвин. Такою сволотою!

Інна Йосипівна здригається й хапає ротом повітря. Всі шоковані. Засєка ступає до Литвина, але його спиняє застережливий жест Савелія Григоровича.

Засєка. Ти!

Зоя Іванівна. Та що ж це?! Ніна Семенівна. Це вже образа всіх нас! Інна Йосипівна. Ну? Коментарі зайві? Савелій Григорович. Ну, знаєш, Литвин, це вже переступає... Справді!

Інна Йосипівна. Хіба я не казала? Мені здасться, вихід тут один.

Савелій Григорович. Ви...

Інна Йосипівна. Вчити, виховувати людину, котра плюс тобі в душу, — це над мої сили.

Литвин. Правильно. Єдиний вихід! Він уже двічі дістав, дістане й втретє. І вчетверте!

Інна Йосипівна (швидко). Що значить "двічі"?

Савелій Григорович. Може, ти все ж поясниш?

Л и т в и н. А от нехай Засєка пояснить. І розповість він красиво. Художньо.

Інна Йосипівна. Ігоре!

Засєка (знічено обводить усіх очима. Неохоче). М-м... Ну, взагалі, не знаю чому, але з Литвином у нас давно вже такі стосунки... Якось вони склалися... Що я йому такого зробив? Десь минулого року, ні, навіть раніше я почав це відчувати. А торік ми всім класом у похід пішли. Із старшою піо— нервожатою й фізкультурником. Ну, Борисом Михайловичем. Мене вночі чергувати поставили. Північ. Я сиджу біля вогнища, вже всі сплять. Тут Короткова з намету виходить.

При цих словах Литвин уважно дивиться на Засєку.

І сідає коло вогнища. Отак — навпроти. Ну, поговорили ми, не пам'ятаю вже про що, а потім я їй кажу: "Хочеш, Короткова, почергувати за мене, а то мені спати хочеться?" Ну, пожартував просто. А вона мені: "Хочу,— каже.— Я все одно заснути не можу". Я й пішов. А тут серед ночі Литвин мене будить: "Що ти,— каже,— спиш? Ти ж черговий". А я йому: "Та пішов ти! Короткова сама напросилась". — "А ти, мордо, радий,— він мені,— що заміну знайшов?" — і вдарив.

Гулеватий. Ударив!

Засєка. Ага.

Савелій Григорович. А ти що ж?

Засєка. Ая його. По морді. Тобто по обличчю. Але тут хлопці прокинулись і... Ну, ми й припинили.

Ніна Семенівна. Оце так історія!

Савелій Григорович. А хто далі чергував?

Засєка. Решту ночі він, Литвин. Його черга була після мене.

Савелій Григорович. А Короткова?

З а с є к а. А Короткова спати пішла. (Посміхається.) Вона ще коло вогнища заснула. А я тут при чому? Вона сама напросилась. Що мені, шкода?

Інна Йосипівна. Та, звісно, ні при чому.

Засєка. Яка різниця, хто там коло того вогнища сидить! І вона заснула. Я ж не винен. Та й що то за варта взагалі. Так, дурниця якась. Ну, а Литвин іще з синцем попоходив.

Інна Йосипівна. Точно! Після походу.

З а с є к а. А що мені лишалося робити?

Інна Йосипівна (до Литвина). Юний джентльмен! Заступився за даму.

Л и т в и н (з притиском). Заступився.

Ніна Семенівна. Терорист якийсь.

Інна Йосипівна. Ромео!

Литвин. Угу. Ромео. А що, за це теж п'ятнадцять діб можна?

Інна Й о с и п і в н а. Та ні, не за це.

Л и т в и н. І на тому спасибі.

Савелій Григорович. (Розповідь Засєки раптом змусила його трохи під іншим кутом поглянути на те, що сталося.) Давайте все ж, товариші,

розберемося. Не може такого бути. Я розумію, бувають бійки, і безпричинні напади люті, і ножі підлітки пускають у хід. Але ж ми знаємо Литвина. Справді, вчитися міг би краще, поведінка також... Але я був певен, що він добрий хлопчина.

Інна Йосипівна. Страшенно добрий!

Савелій Григорович. Любить тварин...

Інна Йосипівна. Знаєте, Савелію Григоровичу, любити тварин — це ще не значить любити людей. Я от Азарова читала в "Новом мире"...

Ніна Семенівна. Так-так, я теж.

Інна Йосипівна. То він пише, що найпослідущі злочинці теж люблять котиків-собачок.

Савелій Григорович. Не в цьому справа. Навіть у голові не вкладається: Литвин і ця жорстокість. Причому цілеспрямована. Двічі одного й того ж учня. Тут не все гак просто.

Інна Йосипівна. Не ускладнюйте, Савелію Григоровичу. Звісно, бувають випадки, коли все страшенно заплутано, а тут, по-моєму, все ясно. Та й Литвин... Добре, ще ножа не витягнув.

Наталія Анатоліївна. Скажіть іще: пістолета.

Інна Йосипівна (до Наталії Анатоліївни). Так-так, ви ще педагог молодий і не знаєте, які бувають випадки... Бійки в школах і поза школами, я вже не кажу про під'їзди і всякі там двори. Причому часто пускають у хід і ножі. До речі, за останній час у місті два смертних випадки.

Н а т а л і я А н а т о л і ї в н а. То ви порівнюєте Литвина із отими бандитами?

Інна Йосипівна. Чому бандитами? З точнісінько такими ж учнями. Вдень він собі ходить у школу, а ввечері ножичком бавиться. У Балашова з дев'ятого "б" Савелій Григорович одібрав ніж минулого року? Одібрав. А в Мараховсько— го з десятого? Навіщо вони їм?

Н а т а л і я Анатоліївна. Я пам'ятаю, в дитинстві страшенно хотіла мати пістолет. Не означає ж це, що вони першої-ліпшої миті вгородять той ніж кому-небудь під ребро.

Інна Йосипівна. От саме й означає. Не першої-ліпшої миті, а за певних обставин. Хто-небудь його образить, та він сам іще перед цим чарку перехилить. Ви мовби нічого не знаєте, мовби в рожевих окулярах ходите.

Зоя Іванівна. Справді, Наташ, я тобі дивуюсь. Кругом такс діється. Вони п'ють із сьомого класу.

Н а т а л і я Анатоліївна. П'ють?

Зоя Іванівна. Ну, випивають. Вештаються косяками, зачіпають перехожих, чіпляються до дівчат, зчиняють бійки. Тільки дивом дивуєшся — звідки воно в них. У мого батька нещодавно на вулиці зняли шапку. Йшов об одинадцятій вечора, назустріч двоє. Один, не кажучи й слова, вдарив його кулаком у перенісся, батько впав. Вони підняли шапку й пішли. Не побігли, а пішли. Спокійно. Не кваплячись. Гади! Стару людину. Учасника війни. Двічі поранений... І якийсь малолітній негідник б'є в обличчя. От у таку хвилину і мені хотілось би маги пістолет. (Зводить дух.) Моєму синові десять років. Я сама торік одвела його в секцію боксу і стежу, стежу, щоб не пропускав жодного тренування. І стежитиму. Нехай він краще на трійки вчиться... Я розумію, це дивно звучить, мати — вчителька... Але щоб ніхто не зміг

його безкарно і пальцем торкнути. О, я чудово розумію цей стан безсилої люті, коли ти один, а їх декілька. З нахабними пиками, з ідіотськими жартами, з паскудством, певні себе, безстрашні, бо їх багато. Одне на одне рівняється, одне перед одним викаблучується — хто скаже більшу гидоту, хто зачепить дівчину, та не просто так, а щоб її принизити, щоб дружки почули. Ух... (Пристукує кісточками кулака по столу.) Якби я була Генеральним прокурором Радянського Союзу... (Зціплює зуби, мить стоїть так і різко сідає.)

Мовчання.

Савелій Григорович. Так, це все правильно, що ви сказали. Правильні, болючі питання. Дуже важливі..

Інна Йосипівна. Але зараз у нас на порядку денному інше питання. Воно має, правда, певне відношення... Савелій Григорович. ...до сказаного. Інна Йосипівна. Так. Тож я пропоную за обурливу поведінку учня дев'ятого "а" класу Литвина...

У цей час розчиняються двері, у вчительську влітає Юра Романюк,

із криком простягається на підлозі.

Інна Йосипівна сахається назад, Гулеватий підскакує на своєму

стільці, усі здригаються, вражено дивляться на хлопця.

Розглядаючись довкола, з вибачливою напівпосмішкою

Юра повільно підводиться. Обтрушується.

Інна Йосипівна. Так! З'явився! Ніна Семенівна. Ху ти, налякав! Савелій Григорович. Романюк? Гулеватий. Меткий хлопчик! Ач?! Юра. Е-е-е... Пробачте... Я от... Ішов повз учительську... Випадково...

Інна Йосипівна (мовби продовжуючи за нього). Чую — голоси, дай, думаю, завітаю. Може, чайком пригостять. Юра. Так. Е-е-е... Ні тобто. Я випадково. Інна Йосипівна. Підслуховував? Савелій Григорович. І не соромно, Романюк? Юра. Та-ак... То я піду?

Савелій Григорович (хитає докірливо головою). Іди.

Інна Йосипівна. Не сміємо затримувати.

Юра. Еге ж. Піду я. Дома ждуть. (Задкує до дверей.) Піду.

І, поки Юрко відступає до дверей,

починає обертатися поворотний круг.

КАРТИНА ДРУГА

Вчительська з учителями виїжджає ліворуч за лаштунки, а замість неї на сцені з'являється сходова площадка перед учительською, на якій зібралися кілька однокласників Литвина і Засєки. До них, не перестаючи щось бубоніти, задкує з учительської Юра. Зачиняє за собою двері.

Алла. Ну що?

Юра відмахується: одчепись.

С л а в а. Ти що, несповна розуму? Навмисне туди ввалився, чи що? Стояв собі спокійно...

Тупаючи, вбігає Сергій.

Сергій (голосно). Ну що там?

Усі махають на нього руками, прикладають пальці до губів: тихіше!

(Вже тихше.) Як там Валера?

Ніна. Тримається.

Слава. "Тримається". Стоїть, мов бовдур, і мовчить.

Алла. Цікаво, що б ти говорив на його місці?

С л а в а. Та вже, напевно, знайшов би, що сказати.

А л л а. То йди і скажи.

С л а в а. Я ж не на його місці.

А л л а. Ну то мовчи тоді. Мов бовдур.

С л а в а. А йди ти!

Юра (він уже прилаштувався вухом до дверей і оце щойно лише на мить одірвався). Та тихше ви! Зовсім подуріли. Зараз вийде хто-небудь і нажене всіх.

Слава. Слухай, Васю, слухай. А я вам наперед можу розповісти, що буде. Н і н а. Ну що?

Слава (змінює тон). Дай, люба, ручку, розкажу тобі, що є і що буде, чого не було та бути не має. Не поскупися тільки, люба. (Хапає її за руку,

повертає догори долонею й лоскоче.) Ніна (верещить). Ой! (Висмикуєруку, сміється.) Юра (від дверей). Тс-с-с!

Сергій. Тихше ти, телепню! (Робить страшні очі, простягає вперед руки. Суне на Славу, ворушачи пальцями, мовби наміряється душити його.)

Слава, вдаючи, що злякався, відступає.

Алла. Облиште, хлопці. У людини неприємності...

Юра. Кінчайте ви, лицедії! Якби самі гам стояли, то не стрибали б, мабуть.

С л а в а. А, подумаєш: трагедія. Постоїть двадцять хвилин в учительській...

А л л а. А якщо Інночка його зі школи захоче?..

Слав а. Та, нічого в неї не вийде.

Н і н а. Ха! Не вийде. Якщо вона вирішить...

С л а в а (співає). "Уж если я чего решил, так выпью обяза— тельно".

Ніна. Севку ж торік із школи виключили.

С л а в а. Ну, Севку...

Ніна. ОТ Тобі й ну. А то ще й ти вилетиш.

С л а в а. А я за віщо?

Ніна. Знайдеться, не хвилюйся.

Слава. Авжсж. Я гривеники у перехожих не відбирав.

Н і н а. І він не відбирав.

С л а в а. Ага! Ага! Аякже. Вони самі йому віддавали.

Ніна. Та це зовсім не він.

С л а в а. Не він, а троє хлопчиків маленьких. По два метри кожен.

Ніна (майже прохально). Не він, кажу тобі. Я ж знаю.

Слава (відхідливо). Та гаразд, не він. Заспокойся.

Н і н а. А піти кажеш, що нічого в неї не вийде.

Юра (від дверей) Тихіше, ви!

А л л а. А якщо й справді із школи?

Юра (ступає до гурту). Та ти що! Не можна.

Алл а. Це ти там скажеш. (Киває на двері.)

Юра (машинально озирається). Так... Навіщо ж він його?

Н і н а. Навіщо! За Короткову.

А л л а. Неправда!

Н і н а. О! Обізвалась!

Ю р а. При всіх? Якщо дуже вже кортіло, міг би й після уроків... Щоб ніхто не бачив.

С е р г і й. І то правда.

Слава. Демарш правих сил.

Н і н а. Справді. Дивно якось. Невже зачекати не міг? При Інночці... Він же знав, що йому це так не минеться.

Алла. Так він... Щоб нас якось розбуркати!

Слава. Розбуркувач умів, теж мені! Він би ще гранатку кинув. Зовсім добре.

Н і н а. Та при чому тут ми? Він за Ленку Короткову.

А л л а. Ти ж нічого не знаєш.

Н і н а. Знаю я. Все, що мені потрібно, я знаю. Адже ти...

А л л а. Замовкни!

Ні н а. А от і не замовкну. Та й так усі знають, що ти...

А л л а. Замовкни!

С л а в а. Гаразд. Нінко, досить. Не за Короткову — це точно. За Короткову він йому в поході дав.

Нін а. Це ще хто кому.

Слав а. Принаймні почав Валера. А от зараз... За віщо?

Ю р а. Валера класний хлопець. Ви ж знаєте. За що ж його виключати?!

Сергій. Хлопець він, звичайно, нормальний, але так от кулаками ввимахувати ні з того ні з сього!..

А л л а. Та з того ж він! І з сього!

Сергій. Щось мені не зрозуміло.

А л л а. А з Засєкою тобі все зрозуміло?

Сергій. Що "все"?

Алла. Ну, що це за Засєка? Який він, Засєка? Навіщо він, Засєка?

Сергій. Якісь дурні питання.

Ніна. Гаразд, Алко, заспокойся. Годі. Нічого з ним особливого не станеться, з Валеркою твоїм.

А л л а. А от Засєка...

С є р г і й. Та нормальний він хлопець.

Ю р а. У тебе всі нормальні хлопці.

С е р г і й. А що я ще можу сказати? Хіба я з ним живу в одній квартирі? Росли ми в одному дитбудинку?

Н і н а. Ти ж із ним учився дев'ять років!

С е р г і й. То й що? Що я — знаю його, як себе? А тебе? А його? (Киває на Славу.) "Здоров — привіт!", "дай геометрію скатати" та "вчора кльовий фільм бачив". От тобі і всі дев'ять років.

Ніна. Ну, а якщо серйозно?

С е р г і й. Та я і так серйозно. Ну відмінник, ну спортсмен, співає непогано...

Алла. По-дурному співає.

Ніна. Ні, Алко, співає він гарно. Ти вже не наговорюй.

Юра тим часом знову займає своє місце біля дверей.

Сергій. Активіст.

Алла. Мистецтво любить.

Сергій. Мистецтво любить. Це що — кпини?

А л л а. Та ні. Це ти просто за Інночкою повторюєш.

Сергій. Ну, то правда ж. Що мені — казати, що він двієчник?

Слава. Поділіться з нами своїми думками, юначе. Ми скучили за оригінальними висловлюваннями, за самостійним трактуванням деяких питань і покликали вас не для того, знаєте...

Сергій (незлобиво). Та заткни ти рота!

Слава. Фе, як негарно. У вашому, юначе, віці, при вашому суспільному статусі...

Алла. Ми ж про серйозні речі говорили.

Слава. Ай, дався вам цей Засєка. Поговоримо краще про мене.

Сергій. Старий, ти сірий, мов ця стіна. І примітивний до непристойності. Усі твої інтереси не сягають далі "Боні М", "Чікаго" і нової шестиструнки.

С л а в а. Ти глибоко помиляєшся. У мене дуже багатий внутрішній світ.

Сергій. Тільки він так глибоко заховався, що його ніяк не розглядіти.

Слав а. Він у мене дуже сором'язливий, боїться світла і нагору не вибирається.

Обидва всміхаються.

Н і н а. Хлопці!

С л а в а. Так, ну то про Засєку. Темочку ж ми знайшли!

Сергій (іронічно). Кожна людина по-своєму прекрасна.

С л а в а. Оце правильно.

Ю р а (від дверей, він повторює щойно підслухане). "Вдарити людину це взагалі злочин. А він же вдарив комсорга!"

Слава. Ху! Знає, куди повернути.

А лла . Що ж тепер буде?

Сергій. Побачимо.

Сла в а. Мудро сказано.

Се р г і й. А що я можу сказати? Може бути великий шухер. Якщо Інночка до цього по-справжньому візьметься...

А л л а. І за що вона Валеру не злюбила?

Сергій. Вона просто злюбила Засєку.

Слава. Ближнього свого.

Ніна. До чого тут це? Якби ви були на місці Ігоря, то Валеру не захищали б.

С е р г і й. А ніхто його і не захищає. Просто я на місці Ігоря вліпив би йому теж. А то стоїть, посміхається.

Ніна. Це навіть якось мужньо. Адже він сильніший од Валери.

А лла. Чому ж він у поході дав Валері здачі, коли він такий мужній?

Ніна. Ну, знаєш, кожного разу підставляти ліву щоку — приємності мало.

С л а в а. І все ж незрозуміло: за віщо Валера його? Усе було тихо-мирно. Про щось там Інночка говорила. Потім Ігор підвівся... І тут Валеру штрикнуло чимось.

Юра (од дверей). "Таким не місце ні в школі, ні в комсомолі". (Іде до друзів.)

Алла обхоплює щоки долонями, тужливо дивиться на друзів.

С л а в а. Так, лажа.

Се р г і й. Я все ж не гадав.

А л л а. Що ми стоїмо? Адже виключать!

С е р г і й. А що нам — бігти гуди?

С л а в а. Та ні, так одразу не виключать. Спершу збори будуть, комітет, а потім...

Алла. Що?

Сергій. От-от.

Н і н а. А потім виключать, ти що, не розумієш?

Слава. Але ж можна... можна поговорити з хлопцями.

Н і н а. А то ти не знаєш наших хлопців. Будуть собі сидіти, як тоді, з Севкою, й очі витріщати.

Алла. Стривайте. Адже... Я чула, що Ігор мав виступати на зборах як комсорг і захистити його. Хто пам'ятає?

С л а в а. Та ніби..

С е р г і й. Я пам'ятаю. Я ще сам тоді з ним говорив. І Нінка була.

Ніна. Так. Але якось дивно все вийшло.

А л л а. А саме?

С е р г і й. Я був певен, що все скінчиться добре.

Н і н а. І я. Прибігає раптом Інночка у клас і оголошує: "Після уроків — збори". Ми до Ігоря: "В чому справа?" А він: "Та Севку бачили в якійсь компанії, біля "Дружби" гроші качав. Тільки я вам поки що нічого не казав". Ми до Севки: "Це правда?" А він: "Та ні. Я із знайомими хлопцями стояв, тут до них іще двоє підходять, із двадцятого номера. Я їх перед тим кілька разів усього бачив. Тут народ із кінотеатру посунув. Дивлюсь — ті двоє до одного підійшли, до другого... Я вже потім здогадався, в чому справа. Ми недалеко стоїмо, кодляк ніби, а ті гроші збирають. Що ж,— питає,— буде?" Ми знов до Ігоря: "Не винен Севка". А він: "Ну, не винен, то скаже усе, як було, і край. Збори вже призначили, там і розберемося".

Сергій. Розібрались.

Ніна. Ага. Ви ж там були?

А л л а. Я хворіла.

Ю р а. А я змився. У мене квиток був у кіно. На третю годину.

С л а в а. Я був.

Н і н а. Ну от. Почалися збори. Інночка каже: "До нас дійшов обурливий факт. Учень нашого класу разом із якимись мерзотниками силою відбирали гроші у перехожих". Ну, Севка схопився. "Це брехня!"— кричить. А вона: "Ми тобі слова не давали, і взагалі, як ти розмовляєш з дорослими?.." Тут іще старша піонервожата чогось підійшла, так вони вдвох на нього як накинулись — і вчиться погано, а в житті класу не бере участі, ну і так далі. Ледь не з першого класу все згадали. Добре, що він комсомольцем не був, а то ще й з комсомолу потурили б.

Слав а. Так, було спечно.

А л л а. А Засєка?

Н і н а. А Ігор якось дивно повівся. То він ніби нічого був, а під кінець узяв слово, це, каже, ганьба для класу. Сьогодні гроші, а завтра з ножичком піде... А Севка психонув, ну і... Чим скінчилося — самі знаєте.

10 р а. Але ж ви знали, що Севка не винен?

Слава. Здогадувались — так воно точніше.

Алла. Він же вам розповів...

С л а в а. А то він казатиме: "Так, це я. Я відбирав".

С с р г і й. Якщо чесно — я від Севки не чекав такого. Ми ж із ним у сусідніх парадних живемо, ну і... Я його знаю не лише по школі. До нас у двір кого не занесе. Гастроном поруч, от вони й товчуться у нас, в основному, звичайно, ввечері... Севка і хлопців знав більше, ніж я, і його знали. Мені з вікна на кухні видно. Не п'є...

Алла. Оригінально звучить. У восьмому класі хлопчик не п'є!

Н і н а. Ой Алко, ти мов з неба впала, чесне слово! А наші хлопці що з собою на вечори приносять? Так це ж у школу, і то...

С е р г і й. Не в цьому, звичайно, справа, але хлопець він нормальний.

Ніна. Знову!

Серп й. Ну, хороший хлопець. Нехай буде хороший.

А л л а. А як же Засска?

Слава. М-м-м...

Ніна. Та от він...

Алла. Він же спадлючив!

С е р г і й. Та взагалі...

Ю р а. А вона права.

Слава. Напевне.

Ніна. Та, знаєте... Ігор і підлість... Якось воно... Я розумію, не всі у класі його люблять, але якось воно не в'яжеться. Є в нього вади...

Слава. Ну, звичайно! Просто раніше ми цей вчинок називали по-іншому. Тобто пояснювали собі інакше. От Нінка казала...

Ніна. Що?

С л а в а. Та зажди. Що ти сказала? "Якось дивно він повівся", ще хтось подумав: "Не те він говорить", ще хтось — іще щось, а от про підлість...

Н і н а. Так він Севку й захищав.

Слава. Почав за здравіє, так. Мовляв, стільки вчилися разом, і хороший хлопець, та те, та інше — всі й вуха розвісили. А потім якось несподівано повернув. (До Сергія.) Пам'ятаєш? "Гірко зневірятися, та несправджень сподіванки..." Та як поніс. Я сам тоді сидів і думав: дурень він, чи що? А він — ні, не дурень. Він — гірше. Я все гадав, що це його

навмисне настрахати хочуть. Хоч і не винен, а так, про всяк випадок. Адже Ігор знав, що Севка не винен.

Н і н а. Та він теж міг... (Із притиском.) Здогадуватись. Як і ви.

Юра. Ну, гаразд, здогадуватись! Але ж ми всі разом учимося. Невже йому Севки не шкода було? З першого ж класу разом. (До Сергія.) А ти чого мовчав? Ви ж із ним у сусідніх під'їздах живете.

С е р г і й. А я... Дивлюсь — усі мовчать, ну, думаю, так і потрібно.

А л л а. А твоя голова де?

Юра. Та-ак. Цікава виходить історія. От якби я тоді був...

С е р г і й. А що ти! Сидів би глухо. (Ніяково зам’явся.) Якось навіть незручно, коли всі сидять, схоплюватись. Я взагалі на людях гублюсь.

А л л а. От тому й сидять, що такі ж... сором'язливі.

С с р г і й. А то ти не така!

А л л а. 1 я така ж. А от зараз піду й скажу.

Ніна. Що?

Слава. Ждуть тебе!

Н і н а. З квітами.

Сергій. Про Севку ти скажеш? Зараз? Навіщо?

Алла. Навіщо про Севку? Про Засєку.

Ю р а. А що? Правильно.

С л а в а. І що ти скажеш?

Алла. Про його підлість скажу.

Юра. Правильно.

Н і н а. Та ні, хлопці. Він же хотів як краще. Он навіть Серьозі обіцяв..

Слава. Обіцяв!

Ніна. Ну, розгубився, може. Все ж таки Ігор не така людина...

А л л а. Це ти все не можеш повірити, що він не така людина, а мені це давно зрозуміло. Така! Він обіцяв заступитися, коли Інночка йому тільки сказала про збори. Тоді він іще не знав, як усе обернеться.

Ю р а. Правильно!

Сергій. Та взагалі...

А л л а. А побачив, що на Севку по-справжньому покотили, і собі туди ж. Аби не проти Інночки.

Ніна. Ні, Алко, він Інночку сам не любить, принаймні так до неї ставиться..

А л л а. Не любить, а підспівує. А то ще й піонервожата. Чого вона прийшла?

Ю р а. Це її Інночка підбила.

Алла. Коли щось погане скоїться, то вони всі тут як тут, а коли нормально, то їх і не затягнеш.

С л а в а. А потім вони утрьох пішли до директора, і вийшло, що клас підтримує..

Сергій. Просить.

Слава. Клас просить...

Ніна. Але ми про це вже потім дізналися.

Алла. Все потім. Усе потім!

С л а в а. А хто винен?

А л л а. От чому так? Кожен із нас нормальна... (Кидає погляд на Сергія.) От, Господи, причепилось до мене це слово. Ну гаразд, хай буде... Нормальна людина. А разом ми — ні се ні те. Навіть дивно якось. Власне, мені це лише зараз на думку спало,га?

С е р г і й. Та взагалі...

А л л а. Як же нам тепер Севці у вічі дивитись? Він же надіявся на нас.

Слава. Запізніле каяття.

Алла. Краще запізніле. От і зараз — за дверима вирішується доля людини...

Ніна. Прямо тобі й доля.

Алла. Ну, багато що в його житті. Щось значне.

Слава {іронічно). Ой, для Валери ця школа має таке значення.

Алла. Адже ти його не знаєш. Адже ти нічого про нього не знаєш, як і про кожного з нас. Як і ми про тебе.

Слава. Мабуть...

Ю р а. Ану! (Мовби згадавши про свої обов'язки, підходить до дверей і прикладає до них вухо.)

Алл а. Ну от, а тут перед учительською зібралося лише п'ять чоловік. Із тридцяти чотирьох. І то невідомо чому.

Ніна. Вже чому ти тут — відомо всім.

А л л а. А ти?

Ніна. Я? Так просто.

Алла (до Слави). А ти?

С л а в а. А мені додому йти неохота. Нудьга вдома, знаєш. Усі на роботі...

А л л а. А ти, Ссрього?

Сергій розводить руками.

Юра (від дверей). Тихше, ви! "Передати справу". А куди передати — не почув.

А л л а. У міліцію?

С е р г і й. У дитячу кімнату?

Н і н а. До суду?

С л а в а. Та ти що — до суду!

Ю р а. Не знаю. (Знов слухає.)

Слава. 1-і, хлопці. А що я згадав!

Сергій. Ну?

Слава. Адже про Ленку Короткову хто перший розказав?

Алла. Що?

Сергій. Ну?

Ніна (з удаваною байдужістю). Подумаєш. У нас по школі і не такі плітки ходять.

Слава. Ходять то ходять. А просто цікаво, певно, декому дізнатись, я гадаю...

С е р г і й. Та кажи вже. Чого кота за хвіст тягнеш.

Слава. Що Ленка, мовляв, за Ігорком бігає і страждає від кохання без взаємності.

Сергій. Ти, хлопче, це...

Ніна одвертається від Слави — їй неприємно це слухати,

а він обходить її, щоб зазирнути в обличчя.

Слава. Було діло. Не здогадуєтесь хто?

Н і н а. А яка нам різниця.

С л а в а. Бо розповів... Ігорок!

Ніна (здригається). Брешеш!

С л а в а. Та ще й деякі подробиці. Досить цікаві.

Ніна. Ні!

Слава. Так, Ніночко. У мене й свідки є. Ми тоді ще курили у дворі за дошками. Перед хімією. На великій перерві. Я, Шурка Балабан і Ігорок. Ну, а тут ви йдете з Алкою і Ленкою. Шурка каже Засєці: "Щось Нінка на тебе поглядає".

Сергій. Кінчай!

Слава. Народ же хоче знати правду. Будь ласка. А Ігор: "Що з Нінки толку? Я, каже..." (Очікувально дивиться на Ніну.) Ніна (з зусиллям). Перестань. Не треба.

С л а в а. І в поході... (Лякається виразу Нініного обличчя.) Ти що, Ніно! Це він здуру, га?

Ніна (повільно). Так-так, здуру. (Затуляє обличчя долонями й вибігає.)

Алла. Навіщо ти?

С е р г і й. Ну й дурень!

С л а в а. А я тут при чому? Я ж не набивався. Розказав усе, як було. Ще й не все. Він же...

Алла. Ну, знаєш! Годі уже. Будеш усяку гидоту повторювати.

С л а в а. А я що? Мене запитали...

Алла. Знаєш, на деякі питання можна й не відповідати.

Сергій. От-от.

Алла. Але коли це правда...

Слава. Що ж я, брешу, по-твоєму? (До Юри.) Ну, що там?

Юра. Тихо говорять. С л а в а. А ти попроси, щоб голосніше.

Юра обережно прочиняє двері і в шпарину стежить за тим,

що відбувається в учительській.

А л л а. Ну й язики у вас! Мов у баб.

Сергій (дивиться на двері). Довго, га?

Слава. Та вже Інночка якщо почне...

Юра (обертається). Там же не тільки вона.

А л л а. Ой, хлопчики, там іще ця... Наталія Анатоліївна. Така симпатична. {Схоплюється.) То що ж робити?

Раптом із учительської, ледь не збивши Юру з ніг,

виходить Інна Йосипівна і спиняється,

причиняючи двері. Хвилинна пауза.

Інна Йосипівна. Це щ-що таке? Що ви тут робите? Ви що, не можете собі заняття знайти? Романюк! Чого ти не бачив у вчительській? Неподобство!

Юра. Е-е-е... Та...

Інна Й о с и п і в н а. А ти, Чекаль? На завтра всі уроки приготував?

Слава. М-м-м...

Інна Йосипівна. Мекаєш? Мов біля дошки? (До Алли.) А ти?

А л л а. А що, не можна?

Інна Йосипівна. А тобі, Сергію, я просто дивуюсь.

Сергій (він дуже зніяковів). Та я, власне...

Інна Йосипівна. Ну то от що. Розвертайтеся, любі мої, на сто вісімдесят градусів і — марш по домівках! Як-небудь без вас розберемося.

Сергій покірливо бере свій портфель, але бачить,

що решта не рухаються з місця; зволікає.

(Навіть весело.) Давайте, давайте!

Алла (нахиляється, щоб узяти портфель, затим різко ставить його на місце). Я не піду.

Дивно якось дивиться на неї Інна Йосипівна.

Не піду я.

Інна Йосипівна обводить усіх пильним поглядом,

спиняє очі на нерішучій Сергієвій постаті,

і враз обличчя її прояснюється.

Інна Йосипівна. Гаразд, побудьте. Молодці. Я от що думаю: ми зараз обговорюємо — ну, ви самі розумієте, випадок обурливий... То от непогано було б, якби хто-небудь із вас виступив. Від класу. Із засудженням цього огидного вчинку, котрий усіх нас приголомшив. Га? (Вдивляється в обличчя учнів, але не бачить на них підтримки.) Хто хоче сказати кілька слів? Сергію, ти? (Сергій збентежено відводить очі.) От і добре. За кілька хвилин я вийду й покличу тебе. Щоб, знаєш, по-комсомольському. Від колективу. Мовляв, не потрібні нам такі.

Сергій насуплюється, й Інна Йосипівна вловлює його стан.

(Посміхається.) Ну, не так різко, я розумію. Скажи, що от засуджуємо, і все. Гаразд? (Береться за ручку дверей. Обертається.) То я тебе покличу. (Заходить до вчительської.)

Лунає оглушливий шкільний дзвоник, котрий тут, на площадці,

звучить іще голосніше. Та ніхто не рухається.

Усі стоять, не насмілюючись поглянути одне на одного.

Дзвоник умовкає.

Слава. Оце так!

Алла (до Сергія). Ти що, скажеш?

Сергій, не підводячи голови, стенає плечима.

С л а в а. Е, старий, ти що?

Ю р а. Зовсім одуріла. Га, Серього?

Мовчить Сергій.

Алла (термосить його за плече). Ти що, язик проковтнув?

Сергій (болісно). Хлопці... У мене ж... (Ледь чутно.) Жодної четвірки.

Мовчання.

Слава. Так! Ор-ригінально!

А л л а. То ти що, через якусь паршиву четвірку...

Слава. Він же на медаль тягне. Як це ми забули!

Сергій. Але ж я з Валерою не згоден.

Ю р а. А з ким ти згоден, із Засєкою?

Заходить Ніна.

Слава. Чуєш, Ніно?

Н і н а. Я знаю. Я все чула... Я дзвонила Шурці Балабану.

С л а в а. Та що я, брехав би тобі?

Зітхає дівчина.

Н і н а. Ну чому, чому все так гидко? (До Сергія.) А ти, чистьоха, підеш зараз продавати товариша?

Сергій. Але ж я з ним не згоден.

Ніна. Таж виходить те саме, що й із Севкою, тільки тепер у ролі Засєки виступиш ти. Ти ж ним щойно обурювався. А яка між вами різниця? У нього теж жодної четвірки.

Ю р а. То й що, як ти не згоден! Це ж буде останньою краплиною. Адже все вже готово. Савелій лише сумнівається, а тут масні — голос народу. Виразник думок колективу.

Слав а. Ти Севці в очі не можеш дивитися? А Валері зможеш? Що ти соплі розпустив! Жодної четвірки. Плювала вона на тебе разом із твоїми п'ятірками!

Ю р а. Точно. Іди й скажи, що ти з Валерою не згоден. Тебе по голівці погладять і цукерку дадуть.

Н і н а. А ви знаєте, чому Ігор сьогодні не відповів Валері? Він же дужчий за Валеру, міг так дати. Он у поході вони побилися, то Інночка й досі не знає. А якби йому було потрібно, вона знала б уже давно.

Слава. Ну?

Н і н а. Тому що бійка взаємна.

Слава. Та яка там бійка! По разочку стукнули один одного.

Н і н а. Яка різниця! Адже тоді він Валерку стукнув у відповідь. Чому ж сьогодні не вдарив?

Слава. Ну?

Ніна. Та щоб провина більша Валерина була. Якби він відповів — ото й усе. А так...

Алла. Точно, Нін! Він іще осміхнувся гак. І на Інночку зразу... І хоч би що.

Юра. Атож, стерпів би він без свідків!

А л л а. Ну хлопці, Нін! Ви... Ви тепер зрозуміли? Це ж Валера за всіх нас ударив, га? (Погляд на Ніну.) А не за Ленку. Не тільки...

Ніна. Та годі вже!

Алла. За все, що було. Валера ж розумний. Він давно все розумів. А ми...

Відчиняються двері вчительської, і на порозі стає Інна Йосипівна.

Інна Йосипівна (награно, щоб чути було в учительській). О! Хлопці-дівчата! (Обертається до вчителів.) Все ж який у мене клас! Ви що, хочете щось сказати? (Знов озирається на колег, очікуючи відповіді.) Ну, я гадаю, можна. Хто? Ти, Серьожо? Заходь, ми тебе вислухаємо.

Поволі-поволі йде Сергій до дверей, оглядається на товаришів —

ті напружено дивляться на нього — і заходить до вчительської.

Двері за ним зачиняються.

І враз Юра зривається з місця й біжить геть.

Юра (уповільнюючи біг, через плече). Побіжу нашим дзвонити. Усьому класу! (Зникає.)

Стоять мовчки учні дев'ятого "а" класу.

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ТРЕТЯ

Знов учительська, куди слідом за Інною Йосипівною

і заходить Сергій. Засєка вже сидить на стільці коло шафи,

Литвин так і стоїть.

Сергій. Добрий день!

Савелій Григорович. Здрастуй, Серьожо! Хочеш щось сказати?

Інна Йосипівна. Сергій хоче, так би мовити, пролити світло на цю непринадну картину, а заразом... Ну, Сергію!

С е р г і й. Та я от... (Зустрічається очима з Литвином і відводить погляд.)

Гулеватий. Давай, хлопчинко! Проливай! А то ми вже тут змучились. (Спрямовує довірливий погляд свій на Зою Іванівну.) Горло промочити б... (Уловлює відсутність психологічного настрою, виправляється.) Водички б... (Наливає в стакан води з карафки. Пригублює, ставить стакан на місце.)

Інна Йосипівна. Серьожо!

Сергій. М-м-м... Важко говорити про товариша... Адже ми з Валерою давно вже вчимося, і завжди він був нормальним хлопцем. І цей вчинок... Він мені незрозумілий...

Інна Йосипівна (нетерпляче). Певна річ. А ти його схвалюєш?

С е р г і й. Ні, я цей вчинок не схвалюю.

Інна Йосипівна. Може, твої товариші по класу дивляться на все це інакше?

Сергій. Ні... Мої товариші по класу дивляться так само.

Савелій Григорович. Але все ж ти от, як товариш Литвина і Заєски, чим ти можеш це пояснити?

Гулеватий. От-от. Ти поясни. (Переможно обводить усіх поглядом.)

С е р г і й. Я не знаю... Але я не схвалюю. І мої товариші...

Розчиняються двері, вбігає Слава.

Слава. Чого ж ти брешеш? Ти ж усе знаєш! Він же все знає, Савелію Григоровичу!

Інна Йосипівна. Що? Що за нахабство?! Негайно забирайся звідси!

Слава. Він же бреше! Що ж ти, га? Що ж це ти робиш? Ти ж знаєш!

Інна Йосипівна. Вийди з учительської, я тобі кажу! Вони ж підслуховують! Де це ви навчилися?!

Слава (тицяє пальцем у Сергія). А де він навчився брехати? (До Засєки.) А оцей?

З а с є к а. Но-но! Ти тихше там!

Інна Йосипівна. Та скажіть же йому, Савелію Григоровичу! Звеліть йому...

Слава. Що звеліти? Рота заткнути?

Савелій Григорович. Тихше! Вгамуйся. Чого ти кричиш? Зараз ми тебе вислухаємо.

Інна Й о с и п і в н а. Та що його слухати! Адже він Литвинів дружок.

Слава. Такий же дружок, як і ви.

Інна Йосипівна. Ну, знаєте...

С л а в а. Як усі ми в класі. Дружки. Крім імені і прізвища, нічого не знаємо.

У двері заглядає Алла.

Савелій Григорович. О! Ще одна. Скільки вас там?

Слава. Зараз буде весь клас. Вистачить!

Алла несміливо прослизає у двері й зупиняється на порозі.

Інна Йосипівна. Який клас? Хто вас кликав?

Слава. Дев'ятий "а". А кликав... Певно, не ви кликали. І Засєка про збори не оголошував. Ми не горді. Самі прийшли.

Інна Йосипівна. По-моєму, час уже покласти край цьому самоправству.

С л а в а. А свобода зборів?

Інна Йосипівна. Але обирати місцем зборів учительську у вас поки що свободи немає.

С л а в а. А ми поруч. На площадці.

Інна Йосипівна ляскає себе долонями по стегнах: ну що ти робитимеш!

Н а т а л і я А н а т о л і ї в н а. Це вже цікаво.

Вражено спостерігають за тим, що коїться, Ніна Семенівна і Зоя Іванівна.

Савелій Григорович. Бачу, у нас назрівають серйозні події.

С л а в а. Я хочу сказати, Савелію Григоровичу, що Валера тут ні при чому.

Інна Йосипівна. Ну-ну! С л а в а. А винен у всьому Засєка.

Криво посміхається, не знаючи поки, що сказати, Засєка.

Алла біля дверей мовчки киває.

Зоя Іванівна. Ніч-чого не розумію.

Ніна Семенівна. Куди вже!

Інна Йосипівна. Не дивно!

Гулеватий. Бунт на кораблі.

Інна Йосипівна. Литвин б'ється, а винен Засєка.

Слава. Валера йому за підлість дав.

З а с є к а. Ти думай, що кажеш. А то щоб я тут кому не дав.

Слава. Тут не даси. Тут тобі невигідно.

Савелій Григорович. Облиште! (До Слави.) Він же ваш комсорг.

С л а в а. То й що! (Пауза.) А-а, який там комсорг!

Інна Йосипівна. З глузду з'їхали.

Савелій Григорович. Ви ж його самі обирали.

Слава. Та-ак, обирали. Обрали на свою голову. У четвертому класі. Головою піонерзагону.

Інна Йосипівна. У нього марення.

С л а в а. Та ні. А у п'ятому Інна Йосипівна до нас класним керівником прийшла.

Ніна Семенівна. До чого тут п'ятий клас?

Гулеватий (захоплено). Піонерія!

С л а в а. Та при тому, що з того часу і поїхало. Ігор одне та Ігор друге, Ігор туди та Ігор сюди. Ігор відмінник та Ігор спортсмен. І все Ігор. Ніби без нього світ западеться.

Інна Йосипівна. Слухай-но!..

Слава. Тут іще його матуся в батьківському комітеті.

Засєка. Ти, дурень!

Савелій Григорович. Ігор!

Ніна С е м е н і в н а. То що ти хочеш?..

С л а в а. А може, і не в тому справа. Тільки у п'ятому класі його обрали знов, у шостому теж. А тут і до комсомолу приймають.

Савелій Григорович. Ти помиляєшся. Кращий учень...

С л а в а. Ну то й що? Кращий учень. Що це за манера така...

Савелій Григорович (заспокійливо). Ну-ну.

Гулеватий (схоплюється). Та як ти смієш отак із старшими! (До вчителів.) Та як вони розмовляють! Розпустили їх усіх. Розумні дуже, а ми дурні. Кругом — гуманізм, а проте у всіх школах одне й те ж. Розпуста. Ми на них сил не шкодуємо. Країна їх учить безкоштовно. {Погляд на вчителів.) Як, між іншим, і у всьому соціалістичному таборі. А вони!.. Це тобі не Америка! Це гам у пику затопити нічого не варто. Серед білого дня кишки випустять — і байдуже. А в нас ти битися не смій. У нас — гуманізм. Я їх усіх би пряжкою по з-з-з... Спізнився на урок — пряжкою. Не вивчив вірша — тим же. Прогуляв — по тому ж місцю. Мій от теж такий.

Виказав себе Гулеватий власним монологом. Сидів би вже краще

та мовчав. Але пізно. Змінюється на очах вираз облич у вчителів.

Інна Йосипівна (раптова здогадка сяйнула їй). А ви, власне, хто?.. Батько? Просто батько?!

Гулеватий. Ну а хто ж! Батько. Так би мовити, родитель. А що, не можна, чи як?

Інна Йосипівна. Та... та як ви посміли! У нас — педрада. Надсерйозні проблеми. І... якісь сторонні. Савелію Григоровичу! Що ж це таке!

Гулеватий. Який же я сторонній, мамашо?

Інна Йосипівна. Та яка я вам мамаша?!

Г у л е в а т и й. Та як же воно так? Рідний батько приходить до школи, а його — в шию? Маю я право чи не маю? Посидіти тут, із вами? Подивитись, так би мовити, вочевидячки, що за люди виховують мого

сина. І як виховують. Маю я повне право. Ви ж педагоги. Гуманісти! (Б'є себе в груди.) Я ж прийшов із вірою у вас!

Інна Йосипівна. Та закличте ж ви товариша до порядку, Савелію Григоровичу!

Гулеватий. До якого порядку! Я і сам закликати можу.

Інна Йосипівна. Та вгамуйте ж його!

Гулеватий. Чому "вгамуйте"? Я ж до вас прийшов. Добровільно! Поцікавитись. Адже у вас мій синок вчиться! І не можна, так? Що я, хуліган який? Чи напідпитку? Міг же випити — але ні! То що ж я, не можу посидіти з вами як з культурними людьми?

Савелій Григорович. Мені здається, вам тут справді не місце.

Гулеватий. Але ж хлопчина мій у вас учиться.

Ніна Семенівна. Ав якому класі ваш син?

Гулеватий. Якраз у дев'ятому. От, мабуть, із ними чи в паралельному.

Інна Йосипівна. Як ваше прізвище?

Гулеватий. Гулеватий.

Інна Йосипівна. Гулеватий? Щось я такого не знаю.

Гулеватий. Та яка різниця. Не у фамілії річ. Усі ми люди. Головне — хлопчина він у мене непоганий. От вроді цього. (Показує на Литвина.)

Інна Йосипівна. Не доведи Господи!

Савелій Григорович. Я теж такого щось не пригадую.

Зоя Іванівна. Та нема в нас такого учня.

Гулеватий (схоплюється). Як це — нема? Чому нема? Де моя дитина?

Савелій Григорович. Заждіть, товаришу Гулеватий. Не кричіть. Тут і так голова розколюється. Прізвище вашого хлопця — теж Гулеватий?

Гулеватий. Ображаєте.

Савелій Григорович. Та ні, ви мене не так зрозуміли. Можливо, у нього прізвище матері?

Гулеватий. Та ну! Буду я... Коротше, моє у нього прізвище. І син мій.

Савелій Григорович. Та вчиться ж він де?

Гулеватий. Як де? У вашій школі, у двадцять третій!

Розгубленість на обличчі Ніни Семенівни, здивовано дивиться Зоя

Іванівна, сміється Наталія Анатоліївна, обурена Інна Йосипівна.

Савелій Григорович. Але ж це двадцять восьма школа!

Г у л е в а т и й. Як — двадцять восьма? Не може бути!

Савелій Григорович. Двадцять восьма середня школа.

Гулеватий. Значить, немає у вас мого хлопчинки?

Інна Йосипівна. Ні, ні товаришу. Здається, все ясно?

Гулеватий. Та-ак... А я іду, дивлюсь — школа. Вроді двадцять третій номер. І згадав, що учиться в ній мій хлопчик. Я оцю цифру, ну, двадцять три, на щоденнику в нього бачив. На обкладинці. Дай, думаю, зайду. Поцікавлюсь.

Ніна С е м е н і в н а. То ви що ж, жодного разу за дев'ять років не були у синовій школі?

Гулеватий {обурено). Тобто як це? (Схоплюється, що обманювати надаремне.) А так, не був. Знаєте, робота все, трудовий процес, сім'я. Часу обмаль. У баньку не можу сходити. Фінську. Пивка попити.

І н її а И осиній н а. Ну гаразд, товаришу. Ви пробачте, у нас педрада.

Г у л с в а т и й. То мені, значить, що?..

Ніна Йосипівна. Так. Я гадаю, вам тут робити нема чого. Зайдіть краще у школу до сина.

Гулеватий. Та пізно вже. Може, я у вас посиджу? Я тихенько. Все ж цікаво.

Савелій Григорович. Так, товаришу Гулеватий. Прошу. У нас серйозна розмова...

Гулеватий {зітхає). Ну що ж... піду. (Іде до виходу. Обертається.) Я все ж зачекаю. За дверима. Чим закінчиться. (Виходить.)

Інна Йосипівна (стенає плечима). Оце так батечко! Чого від нього можна чекати? Як він сина виховує? Савелію Григоровичу, хлопці, мабуть, можуть іти?

С л а в а. Як це — іти? Я ж іще нічого не сказав.

Інна Йосипівна. Ти сказав достатньо.

Слава. Савелію Григоровичу!

Савелій Григорович. М-м-м...

Слава. Ну чому так завжди? Якщо Інна Йосипівна хоче слухати — вона дає висловитись, а не хоче — то мовчи.

Киває згідливо від дверей Алла.

Інна Йосипівна. Що за новина! Дурниця якась!

С л а в а. Я по суті, Савелію Григоровичу. От він... (показує на Сергія) міг проливати світло, а я — ні?

Інна Йосипівна. Ну все підслухували. Кожне слово.

Наталія Анатоліївна. Нехай скаже і він.

Зоя Іванівна. Я думаю, можна.

Пересмикує плечима Інна Йосипівна.

Савелій Григорович. Давай, тільки швидко.

С л а в а. А у восьмому класі, значить, його комсоргом.

Савелій Григорович. Але ж комсоргом ви його обирали.

Слава. Ми.

А л л а. З Інною Йосипівною. ,

Інна Йосипівна. До чого тут Інна Йосипівна? Я — класний керівник...

С л а в а. А до того, що знаєте, як ми збори проводимо? Заходить Інна Йосипівна у клас і каже: "Увага! Сьогодні після уроків проведемо збори". Всі у відповідь: "У-у-у-у-у-у!". А вона: "Нічого-нічого, годинку посидите — нічого з вами не станеться".

Ніна Семенівна. Це вже зайві подробиці.

С л а в а. На останньому уроці Інна Йосипівна заходить у клас перед дзвоником і стоїть на дверях, щоб ніхто не втік. Хто меткіший — портфель за вікно, а тоді: "Я на хвилинку, я без портфеля", і тільки його бачили. А дехто сам у вікно стрибає. А то й взагалі останній урок спасує — це через збори.

Інна Йосипівна. Ну, Чекаль!

Н а т а л і я А н а т о л і ї в н а. Це із зборів Литвин тікав, коли його Варвара Степанівна помітила.

Слава. Звичайно. Тільки у вікно він же не один ліз. Так... Ну, а більшість усе ж сидять.

Інна Йосипівна. Більш дисципліновані.

Н а т а л і я А н а т о л і ї в н а. Ті, хто не встиг утекти.

Інна Йосипівна. У мене таке враження, Наталіє Анатоліївно, наче ви дістаєте задоволення від того, що тут відбувається.

Наталія Анатоліївна. Я просто вважаю, що мені, як молодому педагогові...

Інна Йосипівна. А ви злопам'ятні. До речі, Чекаль...

Наталія Анатоліївна (ніби по-своєму сприйняла це звертання до Слави). Так, Славо, ти ж не закінчив.

С л а в а. А самі збори проходять так. Інна Йосипівна оголошує: "Надійшла пропозиція відвідати зоопарк".

Інна Йосипівна. Ну, Чекаль!

Слава. Постривай, так? (До всіх.) Це я так кажу, зоопарк. Для прикладу. Звідки надійшла від кого — невідомо. "Я думаю, ми всі цю пропозицію підтримуємо. Хто "за?" І всі піднімають руки. А деякі не піднімають. Але те нікого не цікавить, бо Інна Йосипівна каже: "Одноголосно".

Інна Йосипівна. Яка нісенітниця!

С л а в а. А то ще диспути у нас затіваються. У трьох чи чотирьох заготовлені конспекти, і за цими конспектами вони починають експромтом висловлювати свої думки. Потім Інна Йосипівна питає: "Хто хоче доповнити?" Доповнити ніхто не хоче. "У кого будуть запитання?" Запитань ні в кого немає. Відмічаються ті, хто виступав, відсутні і, так би мовити, громадяни задоволені розходяться по домівках.

Інна Йосипівна. Та як же... Савелію Григоровичу! Що за пародія! Карикатура якась. Стільки років... Ну просто... Учні з таким піднесенням... Ну, Чекаль!

Слава. Нічого не Чекаль. Ви хоч би коли-небудь поцікавились, про що ми хочемо поговорити.

Інна Йосипівна. А мені це і так відомо. У тебе лише біт-групи в голові. "Боні М", "Сікрет ефеа". Дякувати Богові, читати вмію. На парті твоїй отакими буквами вирізано. Та всі вони на цих групах просто схибилися. Що за музика! Може, ще про неї диспути проводити?

С л а в а. А чому б і ні?

Наталія Анатоліївна. А чому б і ні!

Інна Йосипівна. Бачу, мене тут навряд чи зрозуміють.

Наталія Анатоліївна. А я от провела із своїм класом кілька зустрічей. Ми їх назвали "Зустрічі з музикою".

Інна Йосипівна. З музикою!

Наталія Анатоліївна. Ми почали з біту, а думаємо дійти...

Інна Йосипівна. Побачимо, до чого ви дійдете! Вони, крім цих гітар, нічого слухати не захочугь.

Наталія Анатоліївна. Захочуть. Ми з ними домовились. Три зустрічі слухаємо музику на їх вибір, з їхніми поясненнями, а три — те, що виберу я, і уявіть — минулого тижня чудово слухали Баха.

Інна Йосипівна. Ну, Баха! Іще Баха не слухати. А от це... І що вони в ній знаходять?

Слава. Інно Йосипівно, пробачте, а коли ви востаннє були у філармонії?

Савелій Григорович. Чекаль!

Інна Йосипівна. А до чого тут це? Ну, була, може, з півроку...

С л а в а. І що тоді виконували?

Інна Йосипівна. Виконували... Якщо тебе це так цікавить, у мене програма збереглась.

Слава. Ага, ясно.

Інна Йосипівна. Що ж тобі ясно?

С л а в а. Як ви любите музику.

Савелій Григорович. Чекаль!

Інна Йосипівна. Чому ж, нехай говорить.

С л а в а. От і скажу, що вам на музику... Що є вона, що нема — усе одно.

Савелій Григорович робить жест, мовби хоче зупинити цю суперечку, але стримується.

Тому що любити музику — це ще розуміти і любов до музики інших.

Інна Йосипівна. Волоцюги її люблять усякі, хіпі!

Слава. Хіпі можуть любити Чайковського так само, як і ви.

Інна Йосипівна. Ну...

Слава. По-вашому, якщо я люблю біт, то з мене не виросте нормальна людина? Так я люблю і класику. І в музичній школі навчаюсь.

Інна Йосипівна. Це ми знаємо.

Зоя Іванівна. А я, пригадую, у школі страшенно любила бітлів. Звичайно, слухала музику і до них, у філармонію ходила, а от розуміти пісню, настрій навчилася з їхньою допомогою. А як їх тоді лаяли! І нічого. {Всміхається.) Учителька. Раніш і до джазу ставилися... відповідно. Саксофон буржуазним інструментом називали. А тепер хіба хто-небудь про це пам'ятає?

Савелій Григорович (до Слави.) А тобі що в "Боні М" подобається?

Слава. Мені? Теми, гармонії. А аранжування! А який бас! От пам'ятаєте у цій речі: бау-ба-ба-бау ба-а-а? На синкопах, га?

Савелій Григорович. Не пам'ятаю. Ти хоч пояснити можеш, а то запитаєш в іншого — тільки очі витріщить. (Змінивши голос.) "Кайфово, — каже,— чешуть чувачки".

Посмішка пробігає по обличчях учителів.

С л а в а. А потім, Інно Йосипівно, щоб так грати, теж треба вчитися. І дуже довго.

Інна Йосипівна. Гаразд, Чекаль, переконав. (Посміхається.) Я думаю, він нам більше не потрібен?

Слава. Добре. (Повертається.)

Алла. Як? А найголовніше?

Слава. Справді... Я ж іще не все сказав.

Інна Йосипівна. Що?

С л а в а. От дурень! Що ж це я?

За дверима на площадці чутно тупіт, гамір.

Ніна Семенівна. Це що там?

Всі прислухаються; Савелій Григорович ступає до дверей.

А л л а. Це наші. Наш клас.

Інна Йосипівна. Щось раніше такої заповзятості не помічалось.

Алла. То раніше.

У двері просувається голова Гулеватого.

Гулеватий. Ну що? Не вирішили ще? (Свариться пальцем на Засєку.) Ух ти мені! (З вибачливою посмішкою вклоняється Ніні Семенівні.) А то тут комсомолія хвилюється. Молодці. (Зникає.)

Слава. Савелію Григоровичу, я ж не сказав про комсорга.

Інна Йосипівна. Якого ви самі обирали.

Алла (набирається духу). Так. Обирали. Знаєте як?

Слава. От-от.

А л л а. Ми ж хотіли комсоргом його обрати. (Показує на Сергія.)

Слава. Ага. Теж відмінник. Стінгазету робив.

А л л а. А Інна Йосипівна сказала: "Діти, я думаю, найбільш заслуговує бути комсоргом Ігор Засєка". І всі проголосували.

Слава. Аякже!

А л л а. І сьогодні було б точнісінько так само, як би не Валера.

Інна Йосипівна. Авжеж, Валера відзначився.

Алла. Відзначився. Тому що лише зараз за дверима ми замислились: хто ж у нас комсорг?

С л а в а. От чому все — кращий учень та кращий учень. А яка людина, що вона робить — то байдуже. Головне — добре вчитися. Раз добре вчишся — усе гаразд. Ніхто тебе більше ні про що не питає, претензій до тебе ніяких нема.

Наталія Анатоліївна. А він має слушність.

Інна Йосипівна. Та вже куди там!

С л а в а. У мене батьки теж такі. Приведу когось із приятелів додому, а вони зразу: "А як він учиться?" Що таке? Невже це найголовніше? Чому не запитають, який він друг або, наприклад, чи любить він квіточки? Що він гарного зробив? Але ж ні — як вчиться, і все. А я нещодавно материн атестат знайшов. Дві трієчки — будь ласка. І нічого. Головний інженер. На Дошці пошани.

Інна Йосипівна. Треба було комсоргом обрати Чуприну.

Ніна Семенівна сміється, Зоя Іванівна всміхається: важко навіть уявити таке.

С л а в а. А що! Він може, і вчиться погано, бо вічно в його домі друзі товчуться. Зате його ж і люблять у класі.

Інна Йосипівна. Ну гаразд, цю свою "похвалу глупоті" висловиш в іншому місці. Можеш трактат написати.

Слава. Навіщо в іншому? Тут теж добре.

Савелій Григорович. Так, з'ясували, що вчитися ні до чого...

С л а в а. До чого. Тільки треба й людиною бути.

Інна Йосипівна. А Засєка, виходить...

Алла. Виходить. Ми от, поки ви тут обговорювали, і самі дещо прикинули, і з'ясувалося...

Слава. Досить цікаві подробиці.

Інна Йосипівна. Ну-ну.

С л а в а. Це все пусте, що він стільки років був, так би мовити, біля керма. Не його, так он Сергія чи Юру обрали б, чи ще кого. Тут проблеми немає.

Інна Йосипівна. Ав чому ж проблема?

Слава хоче відповісти, та його перериває Алла.

А л л а. У тому, що обирали не ту людину. Комсорг — це все-таки... комсорг. Ви не звертали увагу на те, як він тримається, як він із хлопцями розмовляє? А коли хто на уроці затинається — з якою він посмішечкою дивиться. Спостерігає. Як він ручку так недбало піднімає,

знаєте: "Якщо вам так уже необхідно, я можу пояснити, а мені байдуже". І пояснює, доповнює... А ці п'ятірки з читання...

С л а в а. Це ж здуріти можна!

Савелій Григорович. Які п'ятірки?

Алла. Інна Йосипівна дуже часто на літературі влаштовує художнє читання. І без Ігоря воно обійтись не може.

Ніна Семенівна. Хто "воно"?

А л л а. Та читання ж це. І от щоразу він вражає нас своїм надвиразним читанням, а наприкінець уроку одержує п'ятірку.

Інна Йосипівна. Ну то й що?

Слава. Смішно це просто. Ви не помітили заворушень у масах під час отаких... вистав?

Савелій Григорович. Славо!

С л а в а. То це ж ми з його п'ятірок сміємося. Ну, запитайте його зайвий раз. Він же і так усе знає. Навіщо ж?..

Інна Йосипівна. Знаєш, любий мій! Коли ти будеш учителем, робитимеш, як вважаєш найдоцільнішим. А мені ти, прошу, не вказуй.

С л а в а. А я і не вказую. Я... відхиляю завісу.

Протягом цієї розмови Засєка починає нервувати.

Алла. Стривай. (До Інни Йосипівни.) Пам'ятаєте, ви одинадцять двійок поставили з мови за домашнє завдання?

Інна Йосипівна. Пам'ятаю.

А л л а. За день до того ви його на дошці вже на перерві записали, а черговий витер. Хто бачив, хто не бачив... І, відповідно, хто не бачив — той не виконав.

С л а в а. А двійок мало бути чотирнадцять. От у нього. (Показує на Засєку.) У Шурки Балабана і у Короткової. Але ви, не доходячи до парти, де сидів Засєка, побачили, що завдання в нього немає, і повернули назад, а чотири останні парти третього ряду не перевірили.

Інна Йосипівна. Щось, певно, завадило мені.

Алла. Нічого не завадило. Тоді ми думали — повезло тим трьом. А їх от він прикрив.

Інна Йосипівна. Це все твої пусті здогади. Диви, яка проникліва.

А л л а. Це я проникливою півгодини тому стала.

Савелій Григорович. Справді, Алло. Мені здається, ви тут несправедливі.

З а с є к а. Та не слухайте її. Це вона все через Литвина. Вона ж за ним бігає!

Наталія Анатоліївна. Ти диви!

Зоя Іванівна. Ну, знаєте!

Савелій Григорович. Навіщо ж так?

Литвин. Мало я тобі врізав.

З а с є к а. А ти зараз спробуй! (Ступає до нього.)

Литвин ступає назустріч.

Інна Йосипівна. Перестаньте! Савелію Григоровичу!

Савелій Григорович. Припиніть негайно, а то... Припиніть! (Розводить їх.)

Інна Йосипівна. В учительській!

Алла стоїть, уткнувшись ротом у кулак,

і поступово погляди присутніх зупиняються на ній. Мовчання.

Слава. Алко!

Алла (поступово). Так. (Пауза.) То й що? Зате я певна, що він хоч про це патякати не буде. (На Засєку.) Як цей... цей!..

С л а в а. Я розкажу.

Ніна. Сємснівна. Знов якийсь випадок!

Слава. Так, випадок із Коротковою.

Литвин. Кінчай.

Зоя Іванівна. Сьогодні її вже не раз згадували.

Слава. Так. (Мнеться.) Взагалі, ніякого секрету тут немає, я думаю...

Литвин. Слухай, кінчай!

С л а в а. Ні, ти вже зажди.

Інна Йосипівна. Вечір спогадів.

Слава. Можна розказати. Адже ми люди дорослі.

Інна Йосипівна (іронічно). Авжеж!

С л а в а. Та й усі про це знають. Подобається Коротковій Засєка. А вона подобається іншому хлопцеві з нашого класу. І Засєка про це теж знає.

Інна Йосипівна. Суцільна любов. Мов у кіно.

Наталія Анатоліївна. Заждіть, Інно Йосипівно! Знаєте...

Інна Йосипівна. Знаю.

С л а в а. То я докажу. Я так розумію: якщо тобі дівчина не подобається, то сиди собі і мовчи в ганчірочку.

Інна Йосипівна. А вирази!

С л а в а. А якщо подобається — тим паче. То що ж робить наш Ігорок? Він навмисно при цьому хлопцеві з нашого класу починає розповідати досить цікаві подробиці про свої стосунки із тою...

Засєка. Брехня!

Ніна Семенівна. Жах!

Інна Йосипівна. Ігор? Ніколи не повірю.

С л а в а. Не прямо, а так, натяками. Спершу.

З а с є к а. Це брехня!

Інна Йосипівна. Серьожо, і ти це підтвердиш?

Сергій (ледь киває. Тихо.) Так.

Пауза.

Савелій Григорович. Та-ак...

Зоя Іванівна. Неймовірно.

Інна Йосипівна (пригнічено). У нашому класі...

С л а в а. І от тоді цей хлопець, коли побачив, що Короткова ще й чергує за Заєєку коло вогнища, не витримав...

Савелій Григорович. Досить, Славо. Можеш не продовжувати. Ясно.

Наталія Анатоліївна. Куди вже ясніше.

Зоя Іванівна. Неймовірно.

Слава. Але це ще не все.

Інна Йосипівна. Може, досить?

Слава. Ще одне. Півхвилини.

Н а т а л і я Анатоліївна. Нехай уже говорить.

Савелій Григорович. Кажи, Славо.

Слава. Коли Севку Олексюка виключали, Засєка ж знав, що той не винен.

Савелій Григорович. Як це — не винен?

Зоя Іванівна. Не винен?

Інна Йосипівна. Знайшли ангела! Олексюка!

Н а т а л і я А н а т о л і ї в н а. Це той, що гроші відбирав?

С л а в а. Та не відбирав він гроші. У тому-то й річ. І Засєка про це знав.

З а с є к а. Ні.

Сергій (неголосно). Знав.

Наструнчується і враз опадає Ігор Засєка.

Ти мені ще сам казав, що Інночка хоче його ні за що зі школи погнати.

Ніна Семенівна. Яка Інночка?

Інна Й о с и п і в н а. Я? Ні за що?

Слава {Сергієві). Що ж ти нам тоді про це не сказав?

Сергій стенає плечима.

Савелій Григорович. Щось я не зовсім розумію...

Інна Йосипівна. Таж його бачили в компанії.

С л а в а. В компанії, яка стояла за тридцять метрів. А він нічого й не знав.

Савелій Григорович. Це точно, Славо?

С л а в а. Та слово честі!

Савелій Григорович. Як же це, Інно Йосипівно?

Інна Йосипівна. Я... не знаю... Мене дезінформували.

Савелій Григорович. Але чому ж ви не розібрались?

Інна Йосипівна. Я намагалась. От були збори... І ми вирішили...

С л а в а. А, що там ви вирішували! От чому він мовчав? (Киває на Засєку.)

Засєка. Я? Знову я? Що я! Що ви всі — Засєка та Засєка! Знайшли верблюда! А самі ви!.. Зараз воно добре — всі проти мене, такі всі чистенькі, біленькі, порядненькі всі, незаплямовані! А вас що, на зборах не було? Де ви тоді були? Чи я вам рота затикав? Я один, а вас... {До Слави.) А ти! Чого це ти зараз так розходився? Ти ж поруч сидів, через парту! Чому ж ти мовчав? Чи голос у тебе пропав? Чи оглух тимчасово? Отоді ви не виступали. Нема чого з мене негідника робити. Усі ви такі!

Тоді на Олексюка все валили, а сьогодні на мене? Пішли ви!.. {Вибігає з учительської.)

Інна Йосипівна {по паузі). Все це так несподівано... Як грім з ясного неба.

Зоя Іванівна. Просто дивовижно.

Ніна Семенівна. Ніколи б не подумала.

Савелій Григорович. Такий клас. Що ж ви, га?

Стоять мовчки Алла, Слава, Сергій, Валера.

Ідіть, мабуть. Ми тут іще... {Оглядається на своїх колег)

А л л а. А як же з Валерою?

Савелій Григорович. З Валерою? Ну, заждіть трохи.

Учні виходять.

От вам і проблема.

Інна Йосипівна {говорить машинально, очевидно, не те, що думає). Бійка в школі, на очах у всього класу...

Зоя Іванівна. Але ж тепер ми знаємо, що не все так однозначно.

Інна Йосипівна. Дев'ятий клас. Такий важкий вік. Стільки проблем.

Ніна Семенівна. Не знаю, що й казати. І той неправий і цей, виходить, теж неправий. Але битися!

Савелій Григорович. А от Засєку ми, здається, недогляділи.

Зоя Іванівна. І не тільки Засєку.

Савелій Григорович. І не тільки. Я от, знаєте, про що думав? Якби вони більше відчували нашу підтримку, розуміння...

Наталія Анатоліївна. Ми наперед певні у своїй вищості.

Савелій Григорович. І звикли як? А, що вони знають? Що вони розуміють?!

Прочиняються двері, в них просовується Гулеватий.

Гулеватий. Я вибачаюсь. Мені от що спало на думку.

Інна Йосипівна {іронічно). Цікаво!

Гулеватий. Хлопчинка мій баламутом росте. Мамці не допомагає. Вже додому п'яним приходив. Учиться, правда, добре. Двійок у чверті немає. Одна, правда, була.

Інна Йосипівна. Скажіть-но! Майже відмінник!

Гулеватий. Ая дивлюсь — у вас хлопці такі хороші. І педагогічний колектив... То от, вирішив я свого хлопчинку до вас у школу перевести.

Савелій Григорович. Е-е-е...

Інна Йосипівна. Ото щастя!

Гулеватий. Правда? То я його зараз і приведу.

Савелій Григорович. Стривайте! Це ж не вирішується так зразу. Давайте ми з вами днями зустрінемось, про все поговоримо. Це серйозне питання...

Гулеватий. Так, це правильно. Я прийду. (Зачиняє за собою двері, але знов прочиняє.) Вибачаюсь. Тільки я ще не йду. Побуду. (Зникає.)

Інна Йосипівна. Вирішив ощасливити. (Повертаючись до перерваної появою Гулеватого розмови.) А оці їхні під'їзди, бриньканння, а цей жаргон — неможливо ж слухати. Ці стосунки між хлопцями і дівчатами...

Н а т а л і я Анатоліївна. Щось у вас надто вже похмура картина вимальовується. Пам'ятаю, і ми у дев'ятому класі...

Інна Йосипівна. Ці спогади можете залишити при собі. Все, що ви скажете, я знаю наперед. Не перший рік у школі.

Наталія Анатоліївна. Саме оце мене й дивує.

Інна Йосипівна. Що я не перший рік у школі?

Наталія А н а т о л і ї в н а. Ні. Що ви двадцять чотири роки тут працюєте, а ледь заходить мова... Та взагалі — про що б не зайшла мова, крім навчання, як ви робите великі очі.

Інна Йосипівна. Я вас чудово розумію. Вам хочеться мене образити, принизити. Не розумію тільки — за що.

Наталія Анатоліївна. Аж ніяк не хочеться. "Принизити". Нісенітниця. Мені хочеться, щоб усі учні вашого дев'ятого класу стали людьми.

Інна Йосипівна. Це вже моя турбота.

Наталія Анатоліївна. На жаль.

Інна Йосипівна. Знову!

Наталія Анатоліївна. Тому що турбота ця досить дивна. Нікчемна. Ганебна.

Ніна Семенівна. Нагашко!

Наталія Анатоліївна. Саме так. Тільки ми боїмося назвати виховний метод Інни Йосипівни своїм словом. А виховувати таким чином Засєку — не ганебно? А Литвина? В них ви намагалися коли-небудь розібратися? А зрозуміти їх?

Інна Йосипівна. Теж мені — шкільна драма. Не зрозуміли Литвина!

Наталія Анатоліївна. Так, шкільна драма. Тільки ви не зрозуміли не лише Литвина, а жодного учня з дев'ятого класу. Жодного. Хороший, чудовий клас! Спокійний. Тихий. Непомітний. Зате зручно. Нема проблем. Ви, дітки, тільки ні про що не думайте — за вас думаю я. А вони? Де ж вони? Ким вони виростуть? Вони байдуже дивились, як топлять їхнього товариша, але жоден не замислився: чому? За них усе вирішили. А що? Що клас із таким учнем був би вже не зразковим. І що? Допомогти? Навіщо? Краще виключити. Нехай він і далі відбирає гроші і вештається з компаніями, але вже в іншій школі. На здоров'я. Адже ви з Олксюком навіть не поговорили. Вас дезінформували. Але ж ви педагог, а не збирач чуток. Один щось ніби утямив, то й з ним було б те саме, якби не випадковість. Хоча... Може, й не випадковість. Не могло ж це тривати довіку.

Інна Йосипівна. То що ж це — виходить, я винна? У тому, що думала про них, хотіла якнайкраще...

Зоя Іванівна. У тому, що наступного року ви випустите тридцять чотири байдужі й глухі людини.

Інна Й о с и п і в н а. Я?

Зоя Іванівна. Так. Було б кілька медалістів, майже не було б трієчників... От до чого ми готуємо нашого випускника?

Ніна Семенівна. Тобто?

Зоя І в а н і в н а. До конкурсу атестатів, до вступу у вуз — так? Ми потім кажемо: "З минулорічного випуску поступило двадцять учнів", "У Раїси Карпівни всі, хто вступав, отримали з математики п'ятірки". А чому не говоримо про тих, хто став хорошою і доброю людиною?

Ніна Семенівна (підводиться). Я згодна. Он у нас на Дошці пошани Володя Нещока, а мені ось його бабуся дзвонила. Плаче. Володя їй за все життя ласкавого слова не мовив.

Стук у двері. Голос Юри: "Тихше, тихше, ви!".

Затим Юра заглядає до вчительської.

Ю р а. Савелію Григоровичу, пробачте. Тут наш клас... Ми хотіли б збори провести. З вами. Зараз.

Савелій Григорович. Лише зі мною?

Ю.р а. Ні, чому ж. Запрошуються всі охочі.

Інна Йосипівна. І скільки ж вас зібралося?

Юра. Тридцять три.

Інна Йосипівна. Цікаво. У школі сьогодні було тридцятеро, після уроків лишилося двадцять два, а тепер уже тридцять три?

Ю р а. А що? Нормально! То як, Савелію Григоровичу?

Савелій Григорович. Зараз, Юро. Заждіть дві хвилини.

Двері за хлопцем зачиняються.

Інна Йосипівн а. То що ж ми все-таки вирішимо з Литвином? Сидимо півтори години...

Наталія Анатоліївна. Вирішимо? Здається, все вже вирішено. От вони вирішили.

Савелій Григорович. Дозвольте мені висловити деякі думки? (Повільно.) Сумні думки... Я коротко. Є таке поняття — підбурювання. Так от ви, Інно Йосипівно, всі ці роки підбурювали...

Інна Йосипівна. Я-а?

Савелій Григорович. Підбурювали клас проти Засєки. Ви поступово й непомітно протиставляли його класові. Та знайшлась людина, котра вловила це, скоріше навіть підсвідомо. І відреагувала. Це — Литвин. Треба мати загострене сприйняття, щоб звести у цій історії кінці з кінцями. Але хлопчина розібрався майже в усьому. Першим у класі.

Ніна Семенівна. Він, певно, буде психологом.

Інна Йосипівна. Психологом-рецидивістом.

Савелій Григорович. Однак і він не зрозумів усього. Він спрямував свій гнів на Засєку, але ж винні ви. І поки ще не зовсім пізно...

Інна Йосипівна. Я — я двадцять чотири роки... (Схлипує.) Двадцять ч-чотири...

Савелій Григорович. Ну... Інно Йосипівно... Перестаньте (бере вчасно простягнутий Ніною Семенівною стакан). Ось, випийте...

Інна Йосипівна потроху опановує себе.

Якось це все... (Перехоплює на собі погляди Зої Іванівни й Наталії Анатоліївни.) Власне, я гадаю, розмову ще не закінчено?

Зоя Іванівна. Скоріш за все.

Наталія Анатоліївна. Ще б пак!

Савелій Григорович. А тепер... Вони стільки чекали. (До Інни Йосипівни.) Певно, варто провести збори?

Інна Йосипівна (важко). Зараз? Я прошу вас...

Савелій Григорович. Ходім у клас, Інно Йосипівно.

Зоя Іванівна. А мені можна з вами?

Савелій Григорович. Я гадаю... Ви теж ідете, Ніно Семенівно?

Ніна Семенівна. Так. Ось лиш додому подзвоню. (Підходить до телефону й набирає номер.)

Савелій Григорович (до Наталії Анатоліївни). А ви?

Наталія Анатоліївна. І я. Мені як молодому педагогові це,певно, корисно.

Савелій Григорович (мить дивиться на неї). Я з вами згоден.

Погляди присутніх поступово звертаються на Інну Йосипівну — вона сидить за столом напружена. Довго, важко підводиться.

Йде до дверей. Обернулась.

Інна Йосипівна (твердо). Ходімо, товариші. (Виходить.)

За нею йдуть усі.

Кінець